

Український національний союз після перемоги Директорії УНР (1918–1919)

Досліджується дискусія стосовно повноважень Українського національного союзу при владі Директорії УНР. Висвітлюються загострення суперечок в середині Союзу та їх вплив на суспільно-політичну діяльність об'єднання.

Ключові слова: Український національний союз, політика, філія, Директорія, гетьман, політичні партії.

На початок осені 1918 року до складу Українського національного союзу (далі УНС) входила більшість лівих та лівоцентристських українських політичних партій. Але будучи легальним опозиційним об'єднанням, Союз ніколи не був монолітним, до нього входили як помірковані так і більш радикальні сили. Хоча більшість членів УНС не підтримувала ідею збройної боротьби, все ж, групі змовників вдалось організувати повстання та переконати Союз офіційно його підтримати. Обрана на таємному засіданні Українського національного союзу Директорія стала керівним органом повстання, яке призвело до повалення влади гетьмана П.Скоропадського. Після перемоги Директорії розпочалась дискусія стосовно подальших завдань і функцій УНС, неодноразово ставилась під сумнів доцільність його існування. Проте, незважаючи на внутрішні конфлікти, протягом наступних двох місяців засідання оновленої президії Союзу відбувались майже щодня, а в регіонах відкривались нові філії. Недостатній рівень вивчення діяльності Союзу після перемоги антигетьманського повстання та зречення гетьмана П.Скоропадського обумовлює актуальність даної статті.

Метою написання статті є дослідження та аналіз діяльності Українського національного союзу в зазначений період. Джерельну базу дослідження складають матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Центрального державного архіву громадських об'єднань України, а також фонди 4-х регіональних архівів: Державного архіву Вінницької області, Державного архіву Полтавської області, Державного архіву Харківської області, Державного архіву Чернігівської області. Цінні фактографічні данні містять публікації в ряді тогочасних газет. Найявні праці з даної проблематики відносяться передусім до сучасної української історіографії. Це насамперед ряд узагальнюючих робіт, зокрема монографії Любовець О., Солдатенко С. та Яневського Д. [2;21]. В останні роки також намітилась тенденція до вивчення історії тогочасних українських партій. В них розглядається діяльність українських партій, що перебували в опозиції до влади гетьмана,

досліджуються проблеми пов'язані із утворенням та суспільно-політичною діяльністю УНС тощо.

Центральний Український національний союз відновив свою діяльність відразу після зречення гетьмана П. Скоропадського. Вже 16 грудня 1918 року відбулось два засідання УНС. Перші збори мали суто організаційний характер, оскільки на той момент більшість членів попереднього складу президії та головної ради із об'єктивних причин були відсутні. З огляду на нові реалії та відсутність кворуму було обрано лише тимчасову президію. Крім того, потрібно було організувати урочисту зустріч Директорії під час тріумфального приїзду у Київ.

На вечірньому засіданні обговорювались перші кроки нової влади в сфері державного будівництва, аграрної реформи та зовнішніх відносин. Оскільки Директорія прийняла постанову про негайне звільнення всіх призначених гетьманом чиновників, відбувалось жваве обговорення можливих кандидатур на вакантні посади. Але головним питанням порядку денного стало формування подальших завдань Національного союзу. Згідно головного програмного документу – «Статуту Українського національного союзу», мета об'єднання полягала в боротьбі за «законну владу на Україні, відповідальну перед парламентом». На думку частини членів УНС, зважаючи на прихід до влади Директорії та оголошення про скликання Трудового конгресу, Союз досягнув поставленої мети. Ставилось цілком закономірне питання про доцільність існування Союзу як політичного об'єднання, оскільки гетьманат було вже повалено, міністри колишнього уряду заарештовані, а німецькі та австро-угорські війська залишали країну. Таким чином, Союз мав повторити долю Революційного комітету, що з приходом військ повстанців саморозпустився. Натомість, інша частина делегатів розглядала Директорію як лише тимчасовий орган, обраний для координації дій повстанців. Зрештою сама Директорія визначила себе як «тимчасова верховна влада революційного часу» [17,с.1]. За таких обставин Союз міг надати реальну допомогу у відновленні роботи державного механізму. Вони виступали не лише за збереження УНС, а й доводили необхідність розширення сфери його діяльності. Поміркована частина вважала, що до скликання Трудового конгресу Союз, допомагаючи Директорії в управлінні країною, зможе утримувати її від можливих соціалістичних експериментів, до яких вона тяжіла. Зрештою, присутній на засіданні командир осадного корпусу полковник Є.Коновалець до приїзду Директорії у Київ, визначив УНС як «вищий орган політичного представництва населення і орган громадського контролю», при цьому не конкретизувавши його повноваження [9,с.2].

Виконуючи дані обов'язки, центральний осередок розпочав налагоджувати зв'язок із громадськістю. Тимчасова президія відразу організувала прийом громадян в приміщенні Українського клубу. Приймали в тому числі голова Союзу М.Шаповал та секретар П.Дідушок. Схожа ситуація мала місце і в ряді філій, де подібні приймальні працювали вже по кілька місяців [8;15]. Приходили як звичайні громадяни з проханням допомогти вирішити проблеми приватного характеру, наприклад допомогти звільнити із в'язниці конкретну особу, так і офіційні делегації з різноманітними пропозиціями. Загалом мала місце тенденція, коли відвідувачі звертались до Союзу, щоб він від їх імені привітав Директорію з перемогою та висловлювали їй підтримку, як вищій владі в державі,

натомість Союз просили вирішити конкретні справи. Можна припустити, що це пояснюється передусім невизначеністю статусу і повноважень самого Національного союзу. За місяць, протягом якого тривало повстання, Директорія та сили що її підтримували активно займалися агітацією серед населення. Прагнучи легітимізувати себе, Директорія запропонувала формулу, згідно якої Український національний союз для повалення гетьмана обрав Директорію, що покликана захищати справжні інтереси всього українського трудового народу. Гіперболізуючи масштаби та вагу Національного союзу, постійно наголошувалось на загальнодержавному характері об'єднання. Обравши Директорію, Союз тим самим делегував повноваження виразника інтересів українського руху. Це призвело до того, що населення сприймало Союз як об'єднання, що здатне безпосередньо впливати на дії Директорії. До того ж есефи переконували, що Союз «і дотепер є осередком політично-національного життя» [27,с.1]. Тому, не маючи змоги звернутись до Директорії, представники різноманітних об'єднань громадян відвідували філії чи президію Союзу.

Відразу по завершенні бойових дій УНС та філії організували урочисті заходи з нагоди перемоги. Як правило відбувались відкриті засідання, часто у формі мітингів. Члени УНС та представники нової адміністрації, що були присутні на засіданнях, виголошували вітальні промови, доповідали про історію Українського національного союзу, організацію антигетьманського повстання та сучасну політичну ситуацію в країні. Для проведення подібних зібрань в Чернігові, на користь філії, місцевою владою було навіть реквізовано будинок дворянських зібрань [26,с.3]. Згодом з подібним розмахом відбувались святкування новорічних свят. У Полтаві за свідченням очевидця на святкуванні були присутні «найвищі урядовці, голови губернської й повітової управи, заступники кооперативів, ріжних товариств і т.д.» [1,с.41]. Також філії виконували важливі інформативні функції. Накази Директорії та заяви УНС друкувались у газетах філій, розклеювались у видних місцях та розповсюджувались за допомогою інформативних бюро, що діяли при філіях. Їх текст не рідко перекладався на іноземні мови. Приміром, харківська філія обговоривши декларацію УНС, вирішила її надрукувати на 5 мовах [19,с.2].

Також Союз займався збором коштів для упорядкування могил загиблих повстанців та надання матеріальної допомоги їх родинам. Заклики робити пожертви були надруковані в ряді як загально українських так і місцевих газет.

На регіональному рівні невизначеність функції Союзу зумовила різноманітні непорозуміння. Якщо у Могилів-Подільському місцева філія Національного Союзу кооптувала своїх 10 представників до складу міської думи, то в Кам'янці-Подільському місцева організація УСДРП, що становила кістяк місцевої філії, розглядали УНС лише як національно-культурний осередок [4;16]. Філії Союзу неодноразово звертались як до центрального Союзу, так і безпосередньо до Директорії з проханням роз'яснити їх повноваження. Проте, як відмітила О. Бойко, сама Директорія перебувала у двоїстому становищі: з одного боку її обрав поміркований, ліберально-демократичний УНС, але реально організували і здійснили повстання радикальні сили, що очікували від влади докорінних соціально-економічних перетворень [3,с.36]. Тому Директорія, реагуючи на прохання філії про встановлення функцій Союзу, постановила: «аби

діяльність Національного союзу обмежувалась контролем над адміністрацією, та організацією широких верств громадянства» [17,с.1].

У збереженні та розширенні впливу УНС були зацікавлені помірковані сили, передусім УПСФ, які прагнули зберегти вплив на політичне життя країни. Зазначені прагнення виразно проявляються в статті члена ЦК УПСФ Макара Кушніра «Український Національний Союз і Директорія» [11,с2]. Стаття починається з розгорнутого викладу опозиційної діяльності УНС в період гетьманату. Схваливши факт обрання Директорії, автор підкреслив її тимчасовий характер «до скликання принаймі парламента»; визнавши необхідність концентрації влади в руках одного керівного органу в умовах ведення бойових дій, М.Кушнір пише про необхідність передачі виконавчої влади поміркованому уряду – Раді Міністрів. Директорія, залишаючись верховною владою, мала посприяти уряду на законодавчому рівні припинити поширення анархії в країні та попередити можливий максималізм Трудового конгресу. Розпуск Союзу загрожував втратою єдності в середовищі українського руху, що могло призвести до послаблення українських впливів у провінції, втратою стабільності та поширенням анархії. Тому, на думку автора статті, необхідність існування УНС очевидна «поки не запанує на Україні парламентаризм, не буде встановлено демократичного ладу». Отже, М.Кушнір репрезентував позицію поміркованого крила УНС, члени якого намагались не втратити впливу на політичне життя виступали не тільки за продовження існування Союзу, а й розширення його впливу. Союз розглядався як можлива противага всевладдю Директорії.

Фактично, в країні відбувалась боротьба між двома типами організації влади: парламентської республіки та радянської влади за більшовицьким зразком. Перший варіант підтримували помірковані політичні сили представлені передусім УПСФ, інший – ліворадикальні сили, зокрема УПСР. Для досягнення компромісу у Вінниці 12–14 грудня відбулась Державна нарада за участі широкого кола політичних партій та організацій, зокрема, всіх партій членів УНС. Питання державно-політичного устрою країни стояло в центрі обговорення. УПСФ, УПСР, УХДП та УСДРП висловились за побудову парламентської республіки. На противагу їм УПСР (ц.т.), УКП підтримали радянську модель, виступаючи за встановлення влади Рад робітничих, селянський і солдатських депутатів. Після дводенних переговорів, учасники наради підтримали «трудоий принцип» державного управління, згідно якого верховна влада в країні мала належати Конгресу трудового народу, а на місцях губернським та повітовим трудовим Радам, остаточно ж вирішення даного питання відклали до скликання Трудового конгресу [20,с.109]. Жваве обговорення продовжилось вже безпосередньо в середовищі УНС, неодноразово ставилось на порядок денний засідання президії та головної Ради Союзу.

Частина членів об'єднання виступали за продовження існування УНС з поступовим розширенням його функцій. Протягом грудня 1918 року вийшов ряд публікацій, переважно діячів УПСФ, в яких доводилась необхідність продовження діяльності Союзу. Як аргумент використовувалась теза, що Союз сприяє збереженню єдності в середовищі української демократії. Типовим прикладом є стаття М.Шрага «Що таке УНС». Автор, віддаючи належне здобуткам Директорії, все ж підкреслював потребу української демократії в такому загальнонаціональному осеред-

ку [27,с.1]. Есери та есдеки вважали мету, заради якої створювався УНС досягнутою – владу гетьмана повалено. За свідченням М.Шаповала, ці дві партії увійшли до складу Союзу, лише для досягнення зазначеної мети [22,арк.4]. Тому подальша діяльність об'єднання стала безперспективною. УСДРП навіть пропонували Директорії оголосити про розпуск УНС [16,с.2]. Схожі настрої поширились і на місцевому рівні. «По дорученню загальних зборів 30 грудня 1918 року Кам'янецький–Подільський комітет УСДРП доводить до відома Подільського Національного союзу, що загальні збори, обговоривши своє відношення до Національного союзу в зв'язку з інформаціями про постанови Центрального комітету партії постановили надалі вважати Національний союз лише культурно–національним осередком». – вирішили есдеки, що становили кістяк місцевої філії [25,арк.7].

Дискусія стосовного того, бути чи не бути УНС, завершилась 23 грудня 1918 р. Засідання, що було цілком присвячене вирішенню зазначеного питання, постановило продовжити роботу Союзу. Головне завдання полягало у праці спрямованій на консолідацію українського руху. Відповідно до постанови Директорії, функції зводились лише до «контролю за адміністративними інституціями» [17,с.3]. Отже, засідання завершилось прийняттям компромісу: Союз продовжує існувати, але з обмеженням впливом на політичну ситуацію. Можна припустити, що це рішення в більшій мірі задовольняло есерів та есдеків, які цілком обґрунтовано розраховували отримати більшість на Трудовому конгресі. А можливий вплив Союзу на політичні процеси фактично нівелювався.

Проте, протиріччя в середовищі Союзу продовжувались і надалі. Хоча есери та есдеки погодились з необхідністю збереження Союзу, дискусія відновилась з приводу напрямків його подальшої діяльності. Есефи на партійній конференції 27 грудня 1918 року прийняли рішення спрямувати діяльність Союзу в рамках діючого статуту, тому неодноразово ініціювали розгляд питань державної ваги на засіданні Союзу [24,арк.176]. Натомість есери та есдеки акцентували увагу на необхідності вирішення гуманітарних питань.

Відразу після відновлення роботи головна рада Союзу зосередила зусилля на вирішенні однієї із головних вимог – звільнення політичних в'язнів. Головна рада обрала комісію для розгляду особистих справ заарештованих та їх подальшого звільнення [10,с.2]. На регіональному рівні дії філій в основному зводились до оголошення заяв з вимогою припинення слідства та звільнення політичних в'язнів [6,арк.5;7,арк.279]. Вінницька філія навіть надіслала наказ до прокурора та суддів губернії з вимогою негайного звільнення в'язнів [5,арк.142,396зв,415]. Мали місце активніші дії. За повідомленням «Робітничої газети», завдяки рішучим діям Могилівської філії вдалось домогтись звільнення всіх осіб затриманих за політичними обвинуваченнями. Колишні арештанти за допомогою населення навколишніх сіл роззброїли загін гетьманських військ та примусили старосту передати владу [18,с.3].

Загалом, протягом двох тижнів після зречення гетьмана П.Скоропадського в середовищі центрального осередку Національного Союзу тривав новий організаційний період. Особовий склад осередку значно змінився: частина партій та громадських організацій надіслана нових делегатів, частина учасників попереднього складу Союзу відмовилась

відвідувати засідання, частина не мала змоги за браком часу. Зміна ситуації в країні сама по собі вимагала відповідної реакції. Тому з відновленням роботи центрального УНС відбулась зміна керівництва Союзу. Після відповідних консультацій було вирішено, що головою УНС продовжуватиме залишатись М.Шаповал. Було лише обрано заступників голови – О.Макаренка та Д.Левицького. Секретарем обрано О.Макаренка, скарбником Д.Корчинського, діловодом Г.Чуприну. Також оновився склад головної ради Союзу.

З рештою організаційний період завершився засіданням головної ради Союзу 27 грудня 1918 року. Спершу планувалось провести засідання 26-го числа, але його перенесли на наступний день. Можна припустити, що президія УНС призначила нову дату проведення через оприлюднення Декларації Директорії УНР, в якій окреслила напрямки внутрішньої політики. Засідання розпочалось із голосування стосовно механізму обрання президії УНС. Отримавши 12 голосів «за» і 8 «проти», пройшла пропозиція сформувати президію на персональній основі. Таким чином присутні відійшли від діючого статуту УНС, зокрема §5, який передбачав квотоване обрання членів президії. За результатами голосування більшість отримали представники УПСР, УСДРП та УПСС. Новий склад президії змінив характер діяльності об'єднання. Надалі Союз практично не оприлюднював офіційних заяв з політичних питань.

Інколи Союз займався розглядом державних справ. Приміром, на одному із засідань головної ради було заслухано записку підготовлену українськими організаціями Донщини. У ній доводилась потреба в приєднанні до території України етнічних українських земель Донщини [17,с.3]. Крім того, робились спроби використовувати мережу філій, для впливу на державну політику. В даному контексті можна розглядати телеграму до Директорії Полтавської філії УНС з пропозицією, аби на майбутній Трудовий Конгрес губернiальні філії надіслали по 10 представників. Очолював полтавську філію голова Полтавського осередку УПСФ К.Товкач [14,с.3]. Проте головна увага приділялась вирішенню проблем в гуманітарній сфері. За ініціативи есерів Союз, для підтримки української мови та відродженню культури, сформував видавничу та культурно–просвітню комісії. На їх потреби Союз просив уряд асигнувати 1 млн. карб. Гроші планувалось спрямувати передусім на підтримку діяльності місцевих «Просвіт», що організували різноманітні українознавчі курси, гуртки та бібліотеки. Крім того, передбачалось видання нової газети [12,с.5].

Після поразки гетьмана характер діяльності філії істотно не змінився. Вони продовжували залишатись місцевими осередками національно–культурного життя, налагодили видавництво ряду газет, надалі сприяли українізації освіти, відродженню культури, проводили різноманітні благодійні акції. Займались розповсюдженням декларацій Союзу та наказів Директорії. На засіданнях філії були присутні представники адміністрації, військові та ін. Однією із останніх акцій УНС стало проведення жалобного походу та похорон полеглих в боях з більшовиками українців, що відбулась 19 січня 1919 року [13,с.2].

Швидке наближення фронту та загроза окупації Києва більшовицькими військами змусили головну раду Союзу прийняти рішення про саморозпуск об'єднання. Хоча, навіть у лютому 1919 року мали місце

звернення громадян до колишніх членів УНС з проханням про допомогу у вирішенні окремих питань [23, арк. 1зв.].

Отже, після перемоги антигетьманського повстання суперечності в середовищі УНС загострились. Ліворадикальна частина УНС ставила під сумнів необхідність подальшого існування Союзу як політичного об'єднання, відводячи йому роль культурно-просвітнього центру українських партій. На противагу їм, поміркована частина виступала за збереження Союзу з подальшим розширенням його повноважень. Зрештою, більшість виступила за збереження УНС, але як культурно-просвітницького об'єднання. Незважаючи на внутрішні суперечки, засідання Союзу відбувались майже щодня, продовжувала розширюватись мережа філій, налагоджено видання декількох газет та ін. Обговорення політичних проблем поступово відійшло на другий план. Головна увага стала приділяти вирішенню гуманітарних проблем. Зокрема, відродженню української культури та вирішенні проблем освіти, але через швидкий наступ більшовицьких військ більшість із запланованого так і не вдалось здійснити.

Список використаних джерел:

1. Андрієвський В. З минулого. – Т.2: Від гетьмана до Директорії. – Ч. 2. Директорія. – Берлін, 1923. – 308 с.
2. Бевз Т.А. Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР). – К.: ІПіЕНД, 1999. – 272 с.
3. Бойко О.Д. Зміна урядів та урядової політики Директорії УНР у 1919 р. // Український історичний журнал. – К., 2009. – №6. – С.35–47.
4. Державний архів Вінницької області. – Ф.Д.37. – Оп.1. – Спр.490.
5. Там само. – Ф.Д.172. – Оп.1. – Спр.293.
6. Державний архів Полтавської області. – Ф.4015. – Оп.1. – Спр.1.
7. Державний архів Харківської області. – Ф.373. – Оп.1. – Спр.163.
8. Державний архів Чернігівської області. – Ф.1785. – Оп.1. – Спр. 38.
9. Нова Рада (Київ). – 1918. – №235. – 17 грудня.
10. Нова Рада (Київ). – 1918. – №238. – 21 грудня.
11. Нова Рада (Київ). – 1918. – №239. – 22 грудня.
12. Нова Рада (Київ). – 1919. – №5. – 5 січня.
13. Нова Рада (Київ). – 1919. – №13. – 19 січня.
14. Полтавська громада (Полтава) – 1918. – №19. – 28 грудня.
15. Республіканські вісті (Харків). – 1918. – Ч.9. – 19 грудня.
16. Робітнича газета (Київ). – 1918. – №420. – 25 грудня.
17. Робітнича газета (Київ). – 1918. – №421. – 26 грудня.
18. Робітнича газета (Київ). – 1918. – №423. – 28 грудня.
19. Слово (Харків). – 1918. – Ч.13. – 8 грудня.
20. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. – Скрентон, 1962. – Т.І. – 276 с.
21. Стрілець В.В. Українська радикально-демократична партія: витоки, еволюція, діяльність (кінець XIX – 1939 рік): Монографія. – К, 2002 – 460 с.
22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.3563. – Оп.1 – Спр.84.
23. Там само. – Ф.3563. – Оп.1 – Спр.119.
24. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.44. – Оп.1. – Спр.1.
25. Там само. – Ф.266. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.7.

26. Чернігівські губерніяльні вісті (Чернігів). – 1918. – №42. – 27 грудня.
27. Чернігівщина (Чернігів). – 1919. – №2. – 2 січня.

Панасюк Р.П. Деятельность Украинского национального союза после победы Директории УНР (1918–1919)

Исследуется дискуссия относительно полномочий Украинского национального союза при власти Директории УНР. Освещается обострение споров в середине Союза и их влияние на общественно-политическую деятельность объединения.

Ключевые слова: Украинский национальный союз, политика, отделение, Директория, гетман, политические партии.

Panasuk, R.P. Activity of the Ukrainian national union is after victory of Directory UNR (1918–1919)

Study the debate over the powers of the Ukrainian National Union during government of Directory. The author analyzes the escalation of disputes within the Union and their impact on social and political activities of the association.

Key words: Ukrainian National Union, policy, branch, Directory, hetman, political parties.